

**СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ  
НА ВЧИНЕННЯ ШАХРАЙСТВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ****SOCIO-ECONOMIC DETERMINANTS INFLUENCING THE COMMISSION  
OF FRAUD UNDER MARTIAL LAW**

У статті аналізуються та систематизуються соціально-економічні детермінанти, що впливають на вчинення шахрайств в умовах воєнного стану. Вказується, що хоча кількісний показник шахрайств протягом 2025 року зазнав певних позитивних змін, у цілому ситуація щодо стану злочинності у цій сфері залишається стабільно негативною. Це свідчить про те, що окремі детермінанти не було усунуто у повному обсязі. Зокрема це стосується соціально-економічних детермінант. Аргументується, що після повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну економічна ситуація зазнала кардинальних змін, які виявились у скороченні робочих місць, масових внутрішніх переміщеннях, міграціях (зокрема і трудових) тощо. Низка громадян частково або повністю втратила працездатність через бойові дії, що унеможливило продовження професійної та трудової діяльності та зумовило потребу у пошуку незаконних способів отримання матеріальної вигоди. Зауважено, що уперше можна констатувати наявність внутрішнього впливу комплексу одних детермінант на інші, а саме – військово-політичних на соціально-економічні. Доводиться, що соціально-демографічні та соціально-економічні причини та умови мають диференціюватись за своєю природою, оскільки перші зумовлюються менталітетом суспільства, яке проживає на певній території, а другі, здебільшого, зумовлені станом економічного забезпечення держави та її здатності задовольняти потреби громадян. Визначається, що воєнний стан впливає на обидві групи, особливо, в частині формування дисбалансу між економічним напруженням, яке сформувалось через появу нових більш актуальних напрямів для фінансування та підтримання обороноздатності держави з одного боку та зростанням соціальних потреб населення, яке через збройну агресію російської федерації втратили житло, робочі місця, були травмовані тощо.

**Ключові слова:** соціально-економічні детермінанти, кримінальні правопорушення проти власності, шахрайство, воєнний стан, запобігання, збройна агресія, обман, зловживання довірою.

The article analyzes and systematizes the socio-economic determinants that influence the commission of fraud under martial law. It is indicated that although the quantitative indicator of fraud during 2025 underwent certain positive changes, the overall situation regarding the state of crime in this area remains consistently negative. This indicates that individual determinants have not been eliminated in full. In particular, this applies to socio-economic determinants. It is argued that after the full-scale invasion of the Russian Federation into Ukraine, the economic situation has undergone radical changes, which were manifested in the reduction of jobs, mass internal displacements, migrations (including labor), etc. A number of citizens partially or completely lost their ability to work due to hostilities, which made it impossible to continue their professional and labor activities and necessitated the need to find illegal ways to obtain material benefits. It is noted that for the first time it is possible to state the presence of an internal influence of a

complex of some determinants on others, namely – military-political on socio-economic. It is proved that socio-demographic and socio-economic reasons and conditions should be differentiated by their nature, since the former are determined by the mentality of the society living in a certain territory, and the latter, for the most part, are determined by the state of economic security of the state and its ability to meet the needs of citizens. It is determined that martial law affects both groups, especially in terms of the formation of an imbalance between economic tension, which was formed due to the emergence of new, more relevant areas for financing and maintaining the state's defense capability on the one hand, and the growth of social needs of the population, which due to the armed aggression of the Russian Federation lost housing, jobs, were injured, etc.

**Key words:** *socio-economic determinants, criminal offenses against property, fraud, martial law, prevention, armed aggression, deception, breach of trust.*

**Постановка проблеми.** Повномасштабна агресія російської федерації проти України зумовила зростання кількісного показника низки кримінальних правопорушень. Одним із таких протиправних діянь стало шахрайство, кримінальна відповідальність за яке встановлено у ст. 190 Кримінального кодексу України. Протягом 2022 року було зафіксовано внутрішніх кількісний перерозподіл кримінальних правопорушень проти власності, який зокрема полягав у збільшенні кількості шахрайств та зменшенні крадіжок. Відповідно робота правоохоронних органів була зосереджена на усуненні детермінант, які негативним чином вплинули на таку кримінологічну ситуацію.

У звіті Національної поліції України за 2025 рік було зауважено, що про результативність роботи свідчить тенденція зменшення кількості випадків учинення окремих злочинів проти життя та здоров'я людей, корисливо-насилницької та майнової спрямованості – умисних убивств, тяжких тілесних ушкоджень, домашнього насильства, розбійних нападів, грабежів, крадіжок, шахрайств та інших. Позитивну тенденцію до зменшення їх кількості за такими видами: крадіжки (на 49%), шахрайства (на 25%), умисні вбивства (на 32%, у тому числі не пов'язані з військовою агресією РФ – на 10%), тяжкі тілесні ушкодження (на 8%, у тому числі зі смертельними наслідками – на 5%), грабежі (на 8%), незаконні заволодіння транспортними засобами (на 2%), розбійні напади (на 1%) [1].

Отже, наведене дозволяє констатувати, що хоча кількісний показник шахрайств протягом 2025 року зазнав певних позитивних змін, у цілому ситуація щодо стану злочинності у цій сфері залишається стабільно негативною. Це свідчить про те, що окремі детермінанти не було усунуто у повному обсязі. Зокрема це стосується соціально-економічних детермінант.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Проблема детермінації кримінального правопорушення, передбаченого ст. 190 КК України розглядалась у працях таких учених як О.М. Джуґа, П.С. Єпринцев, Д.В. Колодчин, Є.С. Назимко, І.М. Чайка та ін. Однак, окремі питання залишилися відкритими для дискусій.

**Метою статті** є аналіз та систематизація соціально-економічних детермінант, що впливають на вчинення шахрайств в умовах воєнного стану.

**Виклад основного матеріалу.** Соціально-економічні детермінанти утворюють основу детермінаційного комплексу для будь-якого виду суспільно небезпечних діянь, особливо – тих, що посягають на майнові права громадян.

Беззаперечним є те, що після повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну економічна ситуація зазнала кардинальних змін, які виявились у скороченні робочих місць, масових внутрішніх переміщеннях, міграціях (зокрема і трудових) тощо. Низка громадян частково або повністю втратила працездатність через бойові дії, що унеможливило продовження професійної та трудової діяльності та зумовило потребу у пошуку незаконних способів отримання матеріальної вигоди. Фактично уперше можна констатувати наявність внутрішнього впливу комплексу одних детермінант на інші, а саме – військово-політичних на соціально-економічні.

Вчені відзначають, що нестача матеріальних засобів суттєво обмежує можливості особи в задоволенні своїх потреб. Пропаганда розкішного способу життя та нав'язування культу споживацтва змушує її шукати джерело доходу та брати участь у злочинних формуваннях. Через воєнні дії та припинення діяльності великої кількості підприємств більшість населення міст, де вони розташовувалися, опинилося на межі бідності. У частини громадян виникла спокуса швидко отримувати значну суму грошей, не докладаючи при цьому особливих зусиль, унаслідок чого такі особи порушували норми моралі та кримінального закону. Зростання безробіття призвело

до «вивільнення» з легального сектора економіки корисних фахівців організованої групи (юристів, бухгалтерів, економістів, програмістів та ін.). Це зумовило якісну трансформацію організованого шахрайства, спровокувало його відмову від традиційних форм шахрайського обману на користь економічно орієнтованих і технічно оснащених злочинних схем. Поляризація населення за рівнем доходів, з одного боку, тягне за собою зростання корисливих злочинів, вчинених соціально-економічною елітою, з іншого, провокує високий рівень соціальної напруги серед незабезпеченої частини населення, що призводить до формування антигромадських установок і викликає готовність осіб чинити злочини. Саме з економічних «аутсайдерів» і маргіналів формується склад рядових учасників шахрайських груп [2, с. 93-94].

Із наведеною думкою можна погодитись, однак необхідно також акцентувати увагу на тому, що шахрайство на відміну від, наприклад, крадіжки, грабежу, розбою або вимагання є інтелектуальним видом кримінального правопорушення проти власності. Часто способи, які обирають кримінальні правопорушники, потребують певних вмінь, навичок або інколи – професії. Звужувати коло суб'єктів виключно до аутсайдерів та маргіналів є помилковим з точки зору формування механізму запобігання таким суспільно небезпечним діянням. Окремо необхідно відзначити те, що в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану та мобілізації населення актуалізувалось шахрайство у Збройних Силах України, або пов'язане із забезпеченням діяльності суб'єктів сектору оборони.

Так, відповідно до вироку Зміївського районного суду Харківської області від 24 грудня 2024 року (справа № 621/4586/24) особу обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 190 КК України за таких обставин: *старший солдат ОСОБА\_3, на початку листопада 2024 року, перебуваючи за місцем свого проживання зустрівся із своїм знайомим місцевим мешканцем с.Водяхівка Чугуївського району Харківської області ОСОБА\_4, в ході спілкування з яким ОСОБА\_3, діючи протиправно, маючи умисел на заволодіння чужим майном, шляхом зловживання довірою, запропонував ОСОБА\_4 послуги з вирішення питання про переведення сина останнього, який проходить військову службу в Збройних Силах України, до безпечної військової частини, яка розташована подалі від зони бойових дій. Після чого, 06.11.2024 року, близько 09 години 10 хвилин, ОСОБА\_3, продовжуючи діяти умисно, протиправно, з корисливих мотивів, ввійшовши у довіру до ОСОБА\_4 та його матері ОСОБА\_5, ІНФОРМАЦІЯ\_3, перебуваючи на підвір'ї домоволодіння останньої за адресою: АДРЕСА\_2, отримав від ОСОБА\_5 грошові кошти у сумі 700 доларів США та 50 євро під приводом майбутнього вирішення питання про переведення її онука до безпечної військової частини. Таким чином, ОСОБА\_3, шляхом зловживання довірою, протиправно заволодів грошовими коштами ОСОБА\_5, чим останній, відповідно до курсу провідних валют, що були встановлені Національним банком України станом на 06.11.2024 року (курс 1 долара США - 41,4375 грн.; курс 1 євро - 45,1503 грн) було завдано матеріальну шкоду на загальну суму 31 263 гривень 77 копійок [3].*

Наведений приклад дозволяє констатувати, що характеристика суб'єкта, який є військовослужбовцем військової служби за контрактом, свідчить про відсутність маргінальних схильностей, різного роду залежностей тощо. Як видається, особа вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ст. 190 КК України, керуючись корисливим мотивом та прагненням отримати незаконну матеріальну вигоду, користуючись статусом військовослужбовця. Разом із цим, варто зауважити що вплив військово-політичних факторів на соціально-економічні детермінанти відторюється через спрощення процесу відібрання осіб для проходження військової служби за контрактом з метою забезпечення потреб воєнного стану.

Ще одним прикладом є випадки, коли військовослужбовці або цивільні особи організують збір на потреби ЗСУ. Так, відповідно до інформації, оприлюдненої на сайті Офісу Генерального прокурора, у 2024 році за процесуального керівництва прокурорів Офісу Генерального прокурора військовослужбовцю повідомлено про підозру за фактом заволодіння чужим майном шляхом обману (шахрайство), вчинене у великих розмірах (ч. 3 ст. 190 КК України). За даними слідства, військовослужбовець організовував збори на постачання зброї та БпЛА для однієї із військових частин ЗСУ. Однак в подальшому він витратив частину зібраних коштів на власний розсуд. Таким чином підозрюваний заволодів грошовими коштами потерпілих на загальну суму понад 357 тис грн. В межах розслідування кримінального провадження правоохоронці провели обшуки за місцем мешкання підозрюваного. Наразі військовослужбовцю вручено клопотання про обрання запобіжного заходу – тримання під вартою [4].

Отже, наведене надає підставу для констатації, що *військово-політичні фактори та чинники впливають на соціально-економічні детермінанти шахрайств шляхом створення умов для*

посягань на економічну безпеку держави через незаконне використання засобів, спрямованих на забезпечення потреб сектору оборони, а також цивільних осіб, які перебувають в зоні активних бойових дій, на деокупованих територіях тощо. Зокрема, одним із прикладів може бути вчинення шахрайських дій щодо соціальних виплат для внутрішньо переміщених осіб, щодо предметів гуманітарної допомоги (за відсутності ознак кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК України) тощо.

У контексті дослідження цікавим є підхід учених, які економічні фактори шахрайства розглядають у контексті соціально-демографічних причин. Так, наприклад, І.М. Чайка вказує, що соціально-демографічні причини вчинення шахрайства пов'язані з декількома факторами. Найголовніший серед них зараз – це війна РФ проти України. Під час аналізу регіональних особливостей вчинення шахрайств вчені встановили закономірність впливу війни на рівень вчинення цього кримінального правопорушення та динаміку його розповсюдження територією нашої держави. Серед найбільш вагомих факторів цієї групи слід визначити такі: масова внутрішня міграція українців, загибель громадян працездатного віку, руйнування житла, зневіра у перспективах розвитку українського суспільства. Однак, до зазначеної групи слід віднести ще й традиційні причини вчинення шахрайства. Це, у першу чергу, існуючий дисбаланс між умовами життя різних верств українського населення, омолодження злочинності, старіння українського населення, неконтрольованість вчинення вуличних кримінальних правопорушень у великих містах, безпритульність та бездоглядність українських дітей [5, с. 127].

Разом із цим, перелічені детермінанти, як видається, доцільно розмежовувати. Соціально-демографічні та соціально-економічні причини та умови мають диференціюватись за своєю природою, оскільки перші зумовлюються менталітетом суспільства, яке проживає на певній території, а другі, здебільшого, зумовлені станом економічного забезпечення держави та її здатності задовольняти потреби громадян. Логічно, що воєнний стан впливає на обидві групи, особливо, в частині формування дисбалансу між економічним напруженням, яке сформувалось через появу нових більш актуальних напрямів для фінансування та підтримання обороноздатності держави з одного боку та зростанням соціальних потреб населення, яке через збройну агресію російської федерації втратили житло, робочі місця, були травмовані тощо.

Якщо розглядати соціально-економічні детермінанти шахрайства у більш широкому розумінні, можна їх диференціювати на *дві групи*: 1) соціально-економічні детермінанти шахрайств, які вчиняються особами із незадовільними соціально-побутовими умовами та 2) соціально-економічні детермінанти шахрайств, які вчиняються особами, котрі мають належний стан матеріального забезпечення.

Перші традиційно пов'язують з: 1) відсутністю достатньої кількості робочих місць для працевлаштування; 2) відсутністю можливості отримати повну вищу освіту та здобути гідну професію; 3) високим рівнем алкоголізації та наркотизації населення, що впливає на формування маргінальних груп; 4) незадовільним рівнем правової освіти та неможливістю оцінити протиправність окремих діянь; 5) незадовільний рівень культури та виховання або його відсутність; 6) відсутність ефективних ресоціалізаційних програм для осіб, які були засуджені за вчинення кримінальних правопорушень; 7) відсутність ефективних програм для виправлення осіб, які відбувають покарання за вчинення кримінальних правопорушень проти власності в установах виконання покарань; 8) відсутність належного контролю за засудженими, які відбувають покарання у виді позбавлення волі.

Щодо останнього, Д.В. Колодчин вказує, що результати проведеного ним дослідження доводять, що найпоширенішу групу в структурі латентної злочинності в місцях несвободи становлять кримінальні правопорушення проти власності. Серед ключових негативних чинників кримінальних правопорушень проти власності засуджених в місцях несвободи, які впливають на латентність такої злочинності, слід виділити: неповідомлення засудженими про факт вчинення кримінального правопорушення проти його власності; привласнення майна засудженого на користь іншого засудженого, у тому числі за борги; заволодіння майном засудженого шляхом шахрайства тощо. Лише за 11 місяців 2023 року на території 26 установ виконання покарань карним розшуком задокументовано 588 випадків шахрайства, вчинених особами, які відбувають покарання. Загальна сума збитків, завданих такими особами, становить 3 635 901 грн. З них задокументовано 56 епізодів злочинної діяльності, вчинених у складі 25 організованих груп [6, с. 149-150].

Окрім цього достатньо розповсюдженими є випадки вчинення шахрайства засудженими із використанням соціальних мереж.

Відповідно до вироку Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 01 жовтня 2024 року (справа № №686/21439/22) особу було обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 190 КК України за таких обставин: *ОСОБА\_4*, відбуваючи покарання в ДУ «Райківецька виправна колонія №78», с. Райківці Хмельницького району Хмельницької області, вул. Паркова 9, керуючись корисливим мотивом, за допомогою мобільного телефону «Samsung Duos» з сім-картками мобільного оператора «Київстар» в мережі «Фейсбук» створив облікові записи та, з 28 квітня по 4 травня 2022 року, заздалегідь не маючи на меті надавати послуги з перевезення осіб по території України, розмістив оголошення в мережі «Фейсбук» щодо перевезення осіб, зазначивши вищенаведені контактні номери телефонів. 30 квітня 2022 року, потерпілий *ОСОБА\_6*, ознайомившись з оголошенням про вивіз людей з тимчасово окупованих територій, яке розміщене особою на ім'я «*ОСОБА\_9*», після листування у мережі «Фейсбук» та телефонної розмови з *ОСОБА\_4*, який використовував ім'я *ОСОБА\_10* та номер телефону *НОМЕР\_1*, помиляючись в дійсності намірів щодо здійснення перевезення останнім, перерахував належні грошові кошти о 12 год 49 хв в розмірі 1200 грн та о 20 год 53 хв в розмірі 1300 грн з власної банківської картки на банківську картку АТ КБ «Приватбанк» № *НОМЕР\_3*, яка оформлена на ім'я *ОСОБА\_11*, якою фактично користувався *ОСОБА\_4*. Таким чином, *ОСОБА\_4*, повторно, шляхом обману, заволодів грошовими коштами *ОСОБА\_6* на загальну суму 2500 грн. 03 травня 2022 року, потерпіла *ОСОБА\_7*, ознайомившись з оголошенням про вивіз людей з тимчасово окупованих територій, розміщений особою на ім'я *ОСОБА\_10*, після телефонної розмови з *ОСОБА\_4*, який використовував ім'я *ОСОБА\_10* та номер телефону *НОМЕР\_2*, помиляючись в дійсності намірів щодо здійснення перевезення останнім, перерахувала належні грошові кошти о 20 год 14 хв в розмірі 2750 грн з власної банківської картки на банківську картку АТ КБ «Приватбанк» № *НОМЕР\_3*, яка оформлена на ім'я *ОСОБА\_11*, якою фактично користувався *ОСОБА\_4*. Таким чином, *ОСОБА\_4*, повторно, шляхом обману, заволодів грошовими коштами *ОСОБА\_7* в розмірі 2750 грн [7].

Наведені обставини кримінального правопорушення є наочним прикладом соціально-економічної детермінації шахрайства в умовах воєнного стану – активні бойові дії, масові обстріли цивільних об'єктів зумовили масову потребу в евакуації, яка стала соціально значущою проблемою, яку кримінальні правопорушники почали використовувати як спосіб вчинення обману. Особливо дієвим він є відносно осіб похилого віку, які через дефіцит достовірної інформації та страх є групою із підвищеним індексом віктимності.

Другу із вказаних вище груп детермінант утворюють такі чинники: 1) викривлене уявлення про етичну професійну поведінку, що часто зумовлює ситуації, коли особа використовує службовий або соціальний статус для зловживання довірою; 2) незадовільне соціальне середовище, яке раціоналізує кримінально протиправну поведінку; 3) прагнення до надмірного збагачення (гіпертрофована корислива мотивація).

Так, відповідно до вироку Галицький районний суд м. Львова від 16.05.2025 (№461/9140/23), особу обвинувачено за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч.ч. 2,3,4 ст. 190 КК України за таких обставин: 09.03.2023, близько о 12 год. 00 хв., *ОСОБА\_15*, перебуваючи в офісному приміщенні, що знаходиться за адресою: АДРЕСА\_2, маючи умисел на заволодіння чужим майном шляхом обману (шахрайство) у великих розмірах, керуючись корисливим мотивом, з метою власного протиправного збагачення, ввів в обману потерпілого *ОСОБА\_12*, якому повідомив, що може здійснити продаж квартир в житловому комплексі «Парус Преміум», який знаходиться за адресою: АДРЕСА\_31, із цією метою представився працівником компанії «МАТТІS», до якої насправді жодного відношення не має, уклав із *ОСОБА\_12* фіктивний договір завдатку № 4 від 09.03.2023, відповідно до умов якого, покупець передає продавцеві завдаток в розмірі 20 000 доларів США, які станом на 09.03.2023 становили 731 372 гривні 00 копійок за придбання квартири, яка знаходиться в житловому комплексі «Парус Преміум», що знаходиться за адресою: АДРЕСА\_31 (загальною вартістю 72 891 доларів США), отримав від *ОСОБА\_12* завдаток грошові кошти у сумі 20 000 доларів США, які станом на 09.03.2023 становили 731 372 гривні 00 копійок, таким чином незаконно заволодів коштами *ОСОБА\_12*, чим спричинив потерпілому *ОСОБА\_12* шкоду на загальну суму 731 372 гривні 00 копійок, що є великим розміром тощо... [8].

Необхідно зауважити, що кримінальний правопорушник є фізичною особою-підприємцем з вищою освітою [8]. Отже, у цьому випадку однією із найімовірніших детермінант є сукупність факторів, зумовлених підприємницьким статусом кримінального правопорушника, а саме – зайняття офіційною господарською діяльністю та наявністю можливості приховати обман.

**Висновки.** Таким чином, за результатами проведеного дослідження можна зауважити, що в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану соціально-економічні детермінанти зазнали певної трансформації, зумовленої впливом військово-політичних факторів та чинників. Кримінальне правопорушення, передбачене ст. 190 КК України відноситься до інтелектуальних видів суспільно небезпечних діянь проти власності, що дозволяє поставити під сумнів думку щодо того, що основною соціально-економічною детермінантою є низький рівень матеріального забезпечення або відсутність належної освіти.

На сьогоднішній день можна виокремити дві самостійні моделі криміногенної мотивації шахрайства, диференційовані в залежності від економічних потреб. Фактично належний рівень матеріального забезпечення трансформує економічну детермінацію шляхом формування прагнення до надмірного збагачення, підтримання або підвищення соціального статусу тощо.

#### **Список використаних джерел:**

1. Національна поліція України: звіт про результати роботи. 2025. URL: <https://npu.gov.ua/static-objects/npu/sites/1/zvit-npu-2025.pdf>
2. Недзельська Г. В. Особливості кримінологічної характеристики шахрайства, що вчиняється організованою групою. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2022. 191 с.
3. Вирок Зміївського районного суду Харківської області від 24 грудня 2024 року (справа № 621/4586/24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124040358>
4. Привласнив кошти, зібрані для підрозділу ЗСУ, - військовому повідомлено про підозру у шахрайстві. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/privlasniv-kosti-zibrani-dlya-pidrozdlu-zsu-viiskovomu-povidomleno-pro-pidozru-u-saxraistvi>
5. Чайка І. М. Кримінологічна характеристика та запобігання шахрайству в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 081 «Право». Київ, 2023. 296 с.
6. Колодчин Д. В. Злочинність у пенітенціарній сфері України: теорія і практика : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08, Одеськ. держ. ун-т внутр справ. Одеса, 2025. 468 с.
7. Вирок Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 01 жовтня 2024 року (справа № №686/21439/22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122031773>
8. Вирок Галицького районного суду м. Львова від 16.05.2025 (№ 461/9140/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127390188>

*Дата першого надходження рукопису до видання: 21.08.2025*

*Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 10.09.2025*

*Дата публікації: 25.09.2025*